

**СУТНІСТЬ ШЛЮБУ ТА ВИДИ ШЛЮБНИХ ВІДНОСИН
ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ****THE ESSENCE OF MARRIAGE AND TYPES OF MARITAL RELATIONS
UNDER THE LAWS OF UKRAINE**

**Достдар Р.М., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри морського та господарського права
Національний університет кораблебудування імені Адмірала Макарова**

Насьогодні актуальним є дослідження сутності шлюбу та видів шлюбних відносин подружжя як з боку законодавчого, так і договірного регулювання. Сімейне законодавство на різних стадіях розвитку нашої держави зазнавало змін. У свою чергу, сімейні відносини завжди були і залишаються у полі зору науковців, вчених та законодавців. Дійсно, проблематика законодавчого врегулювання відносин між подружжям достатньо досліджений правовий інститут, так як дослідження у цій сфері відбувалися ще за часів правління радянської влади. А щодо договірного регулювання, то проводилися дослідження виключно у розрізі порівняння із існуючими нормами у інших країнах. Що стосується дослідження договірного врегулювання як самостійного інституту, то його не було. Тому ці відносини слід вважати нетиповими і мало дослідженими для України. Поняття шлюбу, його ознак, визначення його правової природи змінювалися з історичним розвитком людства, вони залежали і залежать від багатьох факторів, соціально-економічного устрою держави, релігійних віросповідань, соціально-моральних поглядів на мету створення сім'ї та її значення для держави і суспільства, а також ролі жінки у цих відносинах. І якщо шлюб як союз двох осіб різної статі є традиційним і незаперечним твердженням для вітчизняної сімейно-правової доктрини, а також для законодавства, то в зарубіжній науковій літературі ставиться питання про можливість укладення одностатевих шлюбів та існування багатоженства. Все це зумовило неможливість визначення універсального правового поняття шлюбу, а також виникнення різних концепцій щодо правової природи шлюбу. Шлюб призводить до появи моральних і майнових відносин між подружжям. Можна навіть сказати про те, що немайнові відносини виникають першочергово, а потім після них майнові відносини як похідні. Подружні відносини можна також класифікувати на ті, що регулюються законом і ті, що регулюються самим подружжям в договірному порядку. Також можемо подружні відносини класифікувати на абсолютні та відносні.

Ключові слова: подружжя, майнові відносини, особисті відносини, немайнові відносини, шлюб.

Today it is important to study the essence of marriage and the types of marital relations of both spouses through legislation and contractual regulation. Family law has changed at various stages of development of our state. In turn, family relationships have always been and remain in the field of view of scientists, scholars and legislators. Indeed, the issue of legislative regulation of relations between spouses is a well-studied legal institution, as research in this area has been going on since the days of Soviet rule. As for contractual regulation, the research was conducted exclusively in the context of comparison with existing norms in other countries. As for the study of contractual settlement as an independent institution, it did not exist. Therefore, these relations should be considered atypical and little studied for Ukraine. The concepts of marriage, its features, the definition of its legal nature have changed with the historical development of mankind, they depended and depend on many factors, socio-economic structure of the state, religious denominations, socio-moral views on the purpose of family and its importance for state and society, as well as the role of women in these relationships. And if marriage as a union of two persons of different sexes is a traditional and indisputable statement for the domestic family law doctrine, as well as for the law, then in foreign scientific literature raises the question of the possibility of same-sex marriage and polygamy. All this has led to the impossibility of defining a universal legal concept of marriage, as well as the emergence of different concepts about the legal nature of marriage. Marriage leads to the emergence of moral and property relations between spouses. We can even say that non-property relations arise first, and then after them property relations as derivatives. Marital relations can also be classified into those regulated by law and those regulated by the spouses themselves in a contractual manner. We can also classify marital relations into absolute and relative.

Key words: spouses, property relations, personal relations, non-property relations, marriage.

Вступ. Сімейне законодавство на різних стадіях розвитку нашої держави зазнавало змін. У свою чергу, сімейні відносини завжди були і залишаються у полі зору науковців, вчених та законодавців. Але все ж таки в основному їх розглядали зі сторони законодавчого регулювання. Тобто відносини між подружжям, у сім'ї діяли виключно за нормами закону та мали імперативний характер, ця тенденція існувала до проголошення України незалежною державою та прийняттям основних кодифікованих актів (Цивільного та Сімейного кодексів). Із вступом у силу даних законодавчих актів для врегулювання відносин використовується договірний режим. Дійсно, проблематика законодавчого врегулювання відносин між подружжям достатньо досліджений правовий інститут, так як дослідження у цій сфері відбувалися ще за часів правління радянської влади. А щодо договірного регулювання, то проводилися дослідження виключно у розрізі порівняння із існуючими нормами у інших країнах. Що стосується дослідження договірного врегулювання як самостійного інституту, то його не було. Тому ці відносини слід вважати нетиповими і мало дослідженими для України.

Вище зазначена проблематика було розглянута вітчизняними науковцями у галузі історії, загальної теорії держави й права, цивільного та сімейного права, суміжних

галузей: В.К. Антошкіною, Т.О. Ариванюк, О. Винником, О. Галицею, К.М. Глиняною, О. Дзерою, І.В. Жилінковою, І. Злотником, І.П. Малютіною, Я.В. Новохатською, Ю.О. Пилипенком, О.І. Сафончик, Є.О. Харитоновим, Ю.С. Червоним, С.Шимомом, В.Г. Юровською та ін.

Виклад основного матеріалу. Поняття шлюбу, його ознак, визначення його правової природи змінювалися з історичним розвитком людства, вони залежали і залежать від багатьох факторів, соціально-економічного устрою держави, релігійних віросповідань, соціально-моральних поглядів на мету створення сім'ї та її значення для держави і суспільства, а також ролі жінки у цих відносинах. Зміна поглядів на шлюб, як союзу чоловіка і жінки, піддається сумніву й сучасними дослідниками, оскільки навіть у економічно розвинутих країнах піднімається питання щодо зміни традиційних підвалин визначення суб'єктів шлюбу – жінки та чоловіка. І якщо шлюб як союз двох осіб різної статі є традиційним і незаперечним твердженням для вітчизняної сімейно-правової доктрини, а також для законодавства, то в зарубіжній науковій літературі ставиться питання про можливість укладення одностатевих шлюбів та існування багатоженства.

Все це зумовило неможливість визначення універсального правового поняття шлюбу, а також виникнення різних

концепцій щодо правової природи шлюбу: шлюб-договір, шлюб-таїнство і договір, шлюб-інститут особливого роду, шлюб-статус, шлюб-партнерство, шлюб-союз. Застосування таких не правових категорій, як «партнерство» та «союз», викликано тим, що між суб'єктами шлюбних відносин складаються не тільки правові відносини, але й ті, які правом не регулюються (емоційні, духовні, сексуальні тощо). Шлюб як правовий інститут можна розуміти, зокрема, в таких значеннях: як певний правовий статус – правове становище (цивільний стан) чоловіка і жінки, як носіїв визначених у законі прав та обов'язків, який підлягає державній реєстрації (укладення та розірвання шлюбу); як різновид сімейно-правового договору, який відрізняється від цивільних договорів, зокрема тим, що між учасниками такого договору (чоловіком і жінкою) виникають не тільки майнові відносини, але й особисті немайнові відносини, які в деяких випадках можуть регулюватися правовими нормами, наприклад, шляхом визначення в законодавстві особистих немайнових прав та обов'язків подружжя. Причому, на нашу думку, договірна природа шлюбу полягає не тільки у добровільності вступу, перебуванні у шлюбі та його розірванні, а й у необхідності вираження спільної домовленості подружжя щодо виникнення, зміни чи припинення певних видів сімейних відносин, які можуть існувати між чоловіком і жінкою.

Шлюб призводить до появи моральних і майнових відносин між подружжям. Можна навіть сказати про те, що немайнові відносини виникають першочергово, а потім після них майнові відносини як похідні. Не відчужуються моральні права та обов'язки, та не передаються.

Отже, можемо виділити першу класифікацію подружніх відносин – це особисті та майнові відносини.

Особисті немайнові права та обов'язки подружжя – це врегульовані нормами сімейного права відносини з приводу особистих немайнових благ та інтересів осіб, шлюб, між якими укладено у встановленому законом порядку, характерними рисами яких є невідчужуваність, безстрокковість, безоплатність, особистісність та немайновість [1, с. 191].

Особисті немайнові права і обов'язки подружжя виникають у зв'язку з виявленням нематеріальної вигоди. Вони тісно пов'язані з кожною парою, вони невіддільні, не можуть бути відчужені. Подружжя розпоряджається немайновими правами за власною волею. Слід наголосити на існуванні певних меж здійснення особистих немайнових прав: здійснення прав повинно відповідати інтересам сім'ї, при здійсненні прав потрібно утримуватись від дій, які порушували б права іншого з подружжя, при здійсненні прав необхідно дотримуватись моральних засад суспільства та наявність часових меж здійснення прав – вони існують з моменту укладення шлюбу і до його припинення [1, с. 192].

Норми права регулюють особисті відносини, які виникають, наприклад, між подружжям щодо зміни прізвища при реєстрації шлюбу, вирішення усіх питань життя сім'ї, між батьками та дітьми щодо виховання дитини, між іншими родичами та дітьми стосовно спілкування тощо. Майнові правовідносини виникають щодо спільного та роздільного майна подружжя, батьків та дітей, управління та розпорядження майном, взаємного утримання членів сім'ї та інших родичів тощо [2, с. 50].

Слід зазначити, що на особисті немайнові права не впливає факт спільного або роздільного проживання подружжя, а також факт встановлення між подружжям режиму окремого проживання. Вони не можуть бути припинені або змінені за домовленістю подружжя, не можуть вони бути вичерпані і в результаті їх здійснення [1, с. 192].

До майнових подружніх відносин підпадають всі правовідносини щодо майна та майнових прав та обов'язків подружжя. Ці відносини регулюються законами України,

Сімейним кодексом та за допомогою договорів, укладених між сторонами. Сімейний кодекс України поділяє спільну власність подружжя, а також особисту приватну власність дружини, чоловіка.

Т. Ариванок вказує, що «право власності подружжя може бути визначено як сукупність юридично дійсних можливостей для подружжя на володіння, користування та розпорядження спільним і роздільним майном, придбаним під час шлюбу, беручи до уваги їх загальні і особисті інтереси не заборонені законом» [3, с. 59].

Як встановлено ст. 63 СК України, дружина та чоловік мають рівні права на володіння, користування і розпорядження майном, що належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено домовленістю між ними. З урахуванням цього ч. 1 ст. 65 СК України встановлює, що дружина, чоловік розпоряджаються майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, за взаємною згодою. Виходячи з цього при укладенні договорів одним із подружжя вважається, що він діє за згодою другого з подружжя (ч. 2 ст. 65 СК України) [4, с. 76].

Дружина і чоловік мають рівні права на триаду основних властивостей власності, якщо інше не передбачено договором. Подружжя має право домовитися про порядок використання майна, що належить йому на праві спільної власності (наприклад, автомобілів, комп'ютерів та інших благ). Що стосується шлюбного договору про порядок використання житлових будинків, квартир, будівлі, земельні ділянки, договір є обов'язковим для пари і їх спадкоємців.

До майнових можемо віднести і правовідносини зі взаємного утримання (аліментування). Відповідно до вимог нинішнього законодавства та моральних засад, чоловік та дружина зобов'язані матеріально підтримувати один одного, тобто зазвичай діє принцип добровільної фінансової допомоги.

Можна зазначити засади, які існують при використанні права на утримання: якщо був зареєстрований шлюб та один з членів подружжя залишився з дитиною, яка є інвалідом і потребує фінансової допомоги; якщо є матеріальна можливість допомоги іншому члену подружжя, який потребує підтримки.

Тому члену з подружжя, який потребує фінансової допомоги, може знадобитися утримання тільки тоді, коли його зарплата, пенсія, доходи від використання його майна, інші доходи не забезпечують йому прожиткового мінімуму, встановленого законом. Право на утримання не має особа, яка не дотримувалася основних законодавчих та матеріальних засад шлюбу, і тих, хто став інвалідом в результаті вчинення умисного злочину, якщо він був встановлений судом [5, с. 42].

Право на виплату аліментів має той з подружжя, який став інвалідом у зв'язку з протиправною поведінкою другого з подружжя, незалежно від прав відшкодування. Допомога може надаватися в натуральній формі або готівкою. Суд аліменти присуджує одному з подружжя, як правило, у вигляді грошей, що нараховуються кожен місяць. Проте, подружжя може домовитися про надання послуг (допомоги) один одному. Дана домовленість може бути в усній формі та у письмовій. Договір має бути укладений у письмовій формі і нотаріально завіреним.

Слід нагадати, що шлюбний договір, підписаний між подружжям, може визначати аліменти незалежно від працездатності та потреби у матеріальній допомозі. Право на утримання припиняється, коли одним з членів подружжя було укладено шлюб з іншою особою.

Подружжя мають право укладати всі договори, які не заборонені чинним законодавством України. Доцільно наголосити на тому, зазначає Л.В. Шевчук, що дійсно подружні відносини, як це передбачено Сімейним кодексом, можуть бути врегульовані за домовленістю (договором), як на це наголошує ст. 9 Сімейного кодексу України.

Тобто, законодавчо є всі передумови до певного врегулювання, обумовлення сторонами своїх майнових інтересів, їх подальшого захисту [6, с. 76].

Таким чином, можемо виділити другу класифікацію подружніх відносин: ті, які регулюються законом, і ті, що регулюються договором подружжя.

З точки зору визначеності у правовідношеннях зобов'язаної особи сімейні правовідносини поділяються на абсолютні та відносні. Абсолютними є такі сімейні правовідносини, у яких фігура зобов'язаної особи є невизначеною.

Наприклад, подружжю на праві власності належить певне майно. Усі інші особи не мають права порушувати право власності подружжя. Таким чином, особа, яка має обов'язок утримуватися від порушення права власності подружжя, заздалегідь не визначена. Такий обов'язок покладається на будь-яку особу, яка в той чи інший спосіб стикається з майном подружжя. Правовідносини такого типу називаються абсолютними. Відносні правовідносини виникають у випадках, коли обидві сторони сімейного правовідношення є чітко визначеними. Наприклад, один з подружжя, який є непрацездатним і нужденним, має право на отримання аліментів від іншого з подружжя, якщо той може таке утримання надати. З цього видно, що зобов'язана особа – другий з подружжя, є чітко визначеною особою.

Або інший приклад: дружина, чоловік мають право укласти з іншою особою договір купівлі-продажу, міни, дарування, довічного утримання (догляду), застави щодо своєї частки у праві спільної сумісної власності подружжя. [7, с. 108].

Для сімейних правовідносин характерним є їх складний характер, коли абсолютні та відносні правовідносини дуже тісно пов'язані між собою та існують, так би мовити, паралельно. Наприклад, правовідносини між чоловіком і жінкою щодо їх спільного майна є відносними, бо обидві сторони правовідносин є чітко визначеними, кожен із подружжя зобов'язаний володіти, користуватися та розпоряджатися спільним майном, не порушуючи прав іншого з подружжя. У той же час щодо усіх третіх осіб подружжя виступає як єдиний власник, управомочена особа, якій пристоїть невизначене коло зобов'язаних осіб. У цьому

сенсі правовідносини власності подружжя мають абсолютний характер.

Зазначене вище дозволяє зробити наступні **висновки**:

Шлюб – це багатогранне соціальне явище, яке має різноманітні аспекти свого прояву і може розглядатися з різних точок зору. Це один із найдавніших правових інститутів, що пояснює існування на сьогодні різних теорій визначення його правової природи (вільний союз чоловіка та жінки; таїнство; договір; інститут особливого роду). Шлюб призводить до появи моральних і майнових відносин між подружжям.

Основна класифікація законного шлюбу є поділ на відносини пов'язані з майном і немайнові відносини. Такий поділ є традиційним для цивільного права в цілому і є основною класифікацією цивільно-правових відносин. Не є винятком і шлюбно-сімейні правовідносини.

Останнім часом майнові відносини в сім'ї дістали значного розвитку. Цьому сприяє відміна багатьох заборон щодо кола об'єктів права приватної власності, розширення договірної ініціативи учасників сімейних відносин. Разом із тим, це не може розглядатися як зміна самої сутності сім'ї, зменшення значення емоційних та особистих зв'язків її членів. Інша справа, що більшість особистих сімейних відносин (на відміну від майнових) не є предметом права. Тому розширення правового регулювання майнових відносин у сім'ї не означає автоматичного звуження кола особистих відносин та зменшення їх значення в сімейному житті. Сьогодні, як і раніше, ці відносини просто знаходяться за межами правового впливу.

Можна зазначити, що Сімейний кодекс України містить цілу низку статей, які закріплюють особисті немайнові права подружжя – право подружжя на повагу до своєї індивідуальності, право на фізичний та духовний розвиток, право на розподіл обов'язків у сім'ї тощо. Ці правила не є правовими, вони мають характер моральних, а не юридичних норм. У Сімейному кодексі України вони знайшли своє закріплення скоріш як певні ціннісні орієнтири.

Подружні відносини можна класифікувати на ті, що регулюються законом і ті, що регулюються самим подружжям в договірному порядку.

Також можемо подружні відносини класифікувати на абсолютні та відносні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дутко А. О. Сучасний стан правового регулювання особистих немайнових прав та обов'язків подружжя. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2019. Вип. 21. С. 190–196.
2. Юровська В. Г. Проблеми питання застосування Сімейного кодексу України у судовій практиці. *Право України*. 2013. № 10. С. 45–52.
3. Ариванюк Т. До питання про укладення угод за участю подружжя. *Право України*. 2011. № 9. С. 59–67.
4. Боднар Т. В. Деякі проблемні аспекти здійснення та захисту майнових прав подружжя. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2020. Т. 27, № 1. С. 72–88.
5. Біляцький С. Шлюбний контракт як символ людських взаємин. *Наука і суспільство*. 2005. № 9-10. С. 40–43.
6. Шевчук Л. В. Шлюбний договір в Україні, як стримуючий важіль подружжя при розлученні. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. Серія: *Право*. 2020. № 9. С. 74–79.
7. Байрачна М. І. Деякі аспекти майнових прав та обов'язків подружжя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: *Право*. 2019. Вип. 55(1). С. 106–109.